

Ariès ja nykyisyyden paino

Tarkastelen tässä artikkelissa kuvaa, jonka Philippe Arièsin teokset *Western Attitudes Toward Death*, *L'homme devant la mort* ja *Images of Man and Death* antavat länsimaisesta kuolemasta.¹ Lähtökohtanani on se Arièsille keskeinen ajatus, että historiantutkimus voi antaa vastauksia nykyhetken kysymyksiin. Mutta millainen oli tuo nykyhetki, jonka kysymyksiä Ariès kuunteli? Kykenikö hän ottamaan huomioon kaikki ne tekijät, jotka olivat johtaneet hänen ja muiden tuon ajan tutkijoiden havainnoimiin sen hetkisen länsimaisen kuolemasuhteen muotoihin? Oleellinen kysymys suhteessa Arièsin asemaan kuoleman historian kentässä on se, miten yhteiskunnat ovat muuttuneet näitä teemoja käsittelevien teosten ilmestymisen jälkeen – ja mikä osuus kuoleman historiaa käsittelevillä teoksilla on ollut tässä muutoksessa.

Lähtökohtia länsimaisen kuoleman tutkimukseen

Philippe Ariès toi usein ja selvästi esille, että hänen tutkimuksensa eivät olleet vain menneisyyden kartoittamista. Niiden taustalla oli käsitys sen hetkisistä ongelmista, joiden syyt ja mahdolliset ratkaisumallit löytyivät Arièsin mukaan menneistä kehityskuluista. Nojaan tässä ennen kaikkea Patrick H. Huttonin teokseen *Philippe Ariès and the Politics of French Cultural History* (2004), joka taustoittaa Arièsin tieteellistä työskentelyä ja muuta elämää sangen ansiokkaasti. Niin lapsuuden kuin kuolemankin historiasta Ariès kiinnostui osin oma aikansa kysymysten vuoksi, joiden kummankin ongelmien hän ymmärsi juontuvan vuosisataisesta kehityksestä.²

Toinen olennainen seikka Arièsin elämässä on se, että hän lukeutui oman aikansa Ranskassa poliittiseen oikeistoon. Toisen maailmansodan jälkeisessä yhteiskunnassa se tarkoitti sitä, että sodan ”voittajat”, tasavaltalaiset vastarintaliikkeen edustajat nousivat esille ja Arièsin

kaltaiset, saksalaisten miehitysvaltaan sopeutuneet rojalistit jäivät pait-sioon. Arièsin ”sopeutuminen miehitykseen” ei toki tarkoittanut korkean tason poliittista toimintaa Vichyn tasavallassa. Hän kuitenkin opetti historiaa oppilaitoksessa, jonka opetussuunnitelmaan kuului myös äärioikeistolaisia piirteitä.³

Sodanjälkeinen tilanne asetti hänet niin poliittisena toimijana kuin historiantutkijanakin tiettyjen reunaehtojen eteen. Ariès tuntuu vierovan yhteiskunnallisen eriarvoisuuden esittämistä ja yleensä materiaalistien olojen korostamista teoksissaan. Tälle voi löytyä selitystä, paitsi Arièsin omista mielipiteistä, myös aikakauden poliittisista oloista, joilla oli vaikutuksensa historiantutkimukseenkin. Aikana, jolloin marxilaiset näkemykset olivat voimissaan yhteiskuntatieteissä, olisi yhteiskuntaluokkiin ja taloudellisiin tekijöihin viittaaminen alistanut tutkijan väistämättä näiden teoreetikkojen ja käytännön tutkijoiden arvostelun kohteeksi. Toki näin kävi muutenkin, ja Arièsin pitkälinen debatti kuoleman historiaan myös perehtyneen Michel Vovellen kanssa on hyvin tunnettu.⁴

Lapsuuden historiaa käsittelevässä teoksessaan Ariès suoraan ker-tookin tutkivansa ylempien luokkien käsityksiä lapsista ja perheestä eri aikoina.⁵ *L'homme devant la mort*'in englanninkielisen laitoksen esipuheessa hän taas puolustaa ”eliittiaineistojen” käyttöä tutkimuksessa, koska ne kuvastavat aikakauden yleistä ilmapiiriä.⁶ Hän siis olettaa, että koko aikakaudella on yhteinen mentaliteetti, joka läpäisee tavalla tai toisella kaikki yhteiskunnan ryhmät. Tässä Ariès kuuluu selvästi mentaliteettien historian ”keskimmäiseen sukupolveen”.⁷ Ajallisesti samaan sukupolveen kuului myös Fernand Braudel, mutta mentaliteetin käsitteen käytössä on eroa.

Braudel ymmärtää varhaisempien annalistien tavoin mentaliteetin lähinnä yhteiskunnallista kehitystä jarruttavana voimana, ”*longue durée*’n vankilana”.⁸ Tällainen ajattelu sisältää oletuksen yhteiskunnallisen kehityksen suunnasta, joka on lopulta väistämätön, kunhan vain erilaiset esteet saadaan raivattua sen tieltä; kovin selvästi tätä ajatusta ei aina tuoda julki, mutta se on monen klassisen tutkimuksen taustalla. Ajattelutapa on tyypillinen kaikelle evolutionismille, kulki se sitten marxilaisuuden tai modernisaatioteorian nimellä.⁹

Arièsin mentaliteetin käsite on huomattavasti dynaamisempi, ken-

ties jo siksikin, että se oli hänen tutkimuksensa keskiössä. Voidaan myös pohtia, miten paljon poliittinen ajattelu vaikutti Arièsin teoreettisiin kehittälyihin. Hän koki julkisen vallan kasvun ja kansallisen tason hallinnon kehittymisen kielteisinä asioina, ja piti alueellisen tason hallintoa ja pienyhteisöjä ihmisten hyvinvoinnin kannalta edullisempina.¹⁰ Näin ollen se nykyhetki, jonka pohjalta Ariès kirjoitti teoksensa, ei ollut hänelle myönteisen ja kannatettavan kehityksen päätepiste vaan vain yksi vaihtoehto eikä suinkaan paras sellainen. Oman aikansa poliittisena toisinajattelijana hän saattoi laajentaa myös tieteellisen käsitteen alaa ja tarjota sille aiempaa vivahteikkaamman tulkinnan.

Kuolema yhteiskuntatieteellisenä tutkimusaiheena oli ollut esillä jo pitempään, ja myös *Annales*-koulukunnan parissa sen tutkimista oli pidetty tärkeänä. Kuoleman tutkijana Ariès ei ollutkaan toisin-, vaan pikemminkin ”samoinajattelijana” oman aikansa yleisen mielipiteen suhteen. Sairaalakuolemaa ja kuolemaa vierovaa tapakulttuuria ei juuri ole noustu puolustamaan viimeisen puolen vuosisadan aikana. Niiden ongelmat sen sijaan on tiedostettu tarkkaan. 1960-luvun murros kyseenalaisti aiempien sukupolvien saavutukset: kapinoitiin yhteiskunnan ahdistavia rakenteita ja myös teknokraattisuutta vastaan. Ariès yhtyi tähän kritiikkiin omista lähtökohdistaan käsin.

Sairaala ja kuoleman irtautuminen arkielämästä

Philippe Arièsin, kuten useimpien muidenkin länsimaista 1900-luvun kuolemankulttuuria kritikoineiden, katse kohdistuu erityisesti sairaalalaitokseen pohdittaessa sitä, miksi ja miten kuolemasta on tullut ihmisille vieras ja pelottava asia. Hän puhuu nykyajan ”teknologisesta sivilisaatiosta”¹¹, jossa perinteinen kuolinvuode on vaihtunut sairaaläsängyksi.¹² Sairaala on, paitsi 1900-luvun kehityksen myötä lähes ainoa mahdollinen kuoleman tapahtumapaikka, myös kuolemasuhteen muuttumisen symboli. Perinteinen yhteisöllisyys on hajonnut ja yhteiskunnan organisaatiot ovat ottaneet vallan kuolemassakin.

Näissä asioissa niin Ariès kuin muutkin ovat tietysti oikeassa. Kuolema siirtyi kaikissa länsimaissa ensisijaisesti sairaalassa tapahtuvaksi viimeistään 1900-luvun kuluessa; Arièsin mukaan kehitys oli erityisen ripeää 1930–50-luvuilla.¹³ Tähän johtivat monet eri tekijät, joista Ariès

mainitsee paitsi lääketieteen kehityksen ja lääkärin arvovallan kasvun, myös yleisen medikalisoitumisen ja naisten työssäkäynnin yleistymisen. Ariès näkee tässä kehityskulussa ennen kaikkea pyrkimyksen siirtää kuolema pois elävien silmistä, koska välineitä kuoleman kohtaamiseen ei enää ole.¹⁴

Lääkärin ja lääketieteen arvovalta ihmisten silmissä ei kehittynyt hetkessä. Ariès kuvaa, kuinka lääkärit korvasivat vähitellen, 1500-luvun lopulta alkaen papit ja maallikot kuoleman fyysisten ilmenemismuotojen tulkitsemisessa.¹⁵ Teoksessa *Western Attitudes toward Death* Ariès mainitsee, kuinka samaan aikaan sairaalalaitos ”maallistui”, eli aiemmin lähinnä luostarien tai kirkollisten ruhtinaiden ylläpitämistä sairaaloista tuli valtiovallan ylläpitämiä laitoksia.¹⁶ Sairaaloista tuli yhä enemmän sairaisiin keskittyviä hoitopaikkoja, kun ne katolisessa uskonelämässä olivat myös tilaisuus hyvien ja Jumalalle otollisten tekojen suorittamiseen.¹⁷

Renessanssin ajoista aina 1800-luvun alkuun asti lääketieteessä tutkittiin ennen kaikkea kuolemaa, ei niinkään siihen johtaneita syitä. Elävältä haudatuksi tuleminen oli yksi aikakauden ihmisten suurimpia pelkoja, koska kuoleman toteaminen ei aina ollut yksiselitteistä. Toisaalta hautausmailla maan sisässä hajoavien ruumiiden aiheuttamat äänet ja muut ilmiöt pelottivat ihmisiä ja antoivat aihetta erilaisille uskomuksille. Vähitellen lääketiede kykeni antamaan vastauksia siihen, mitä kuolema on ja miten se voidaan todeta pitävästi. Pitkään esimerkiksi tämän kehityksen kannalta olennaiset ruumiinavaukset olivat kuitenkin epämääräisessä maineessa. Toisaalta uskottiin kuolleen ruumiin vielä aistivan ympäristöään; kuolema ei ollut kertakaikkinen tapahtuma, vaan tila, josta saattoi myös palata eloon.¹⁸

Ariès mainitsee, kuinka vielä 1800-luvulla, ”kauniin kuoleman” aikakaudella lääkärit eivät esittäneet kuolemassa kovin suurta roolia.¹⁹ Tästä voidaan olla jo eri mieltä,²⁰ samoin siitä, että sairaalakuolema olisi ollut vasta 1900-luvun ilmiö.²¹ Köyhien ja kulkutautisten sijoituspaikkoina sairaaloilla on pitkä historia, ja nimenomaan paikkoina, joihin mentiin ennemmin kuolemaan kuin parantumaan.²² Hieman kärkeä voikin sanoa, että sairaalakuoleman yleistymisen on koskenut nimenomaan ylä- ja keskiluokkaa, jolla oli aiemmin varaa ja mahdollisuus järjestää sairaanhoito kotonaan. Yhteiskunnallisen kehityksen

myötä tämä mahdollisuus väheni ja useimmiten katosi, samalla kun lääketieteen kehittyvät menetelmät alkoivat vaatia sairaalaympäristöä jo lähtökohdakseen.

Perinteisen yhteisöllisyyden murtuminen ja ihmisten epätoivo kasvottoman massakulttuurin edessä oli Arièsin kantavia teemoja kaikkien aiheiden käsittelyssä.²³ Vastalääkkeeksi hän tarjosi paikallisten yhteisöjen elvyttämistä ja jäykän kansallisvaltion rakenteiden kyseenalaistamista. Nämä lääkkeet ovat tuttuja myös 1960-luvun ja sen jälkeisen ajan vasemmistonuorten protesteista, mikä yhdistikin keski-ikäisen ”oikeistoanarkisti” Arièsin uuteen yhteiskunnalliseen liikehdintään.²⁴ Sairaaloiden ja muiden laitosten kritiikki nousi vastustamaan yhteiskunnan ylivaltaa ja vaatimaan ihmisten oikeutta omaan elämäänsä.

Sairaalalaitoksen kehitystä pidetäänkin joskus jopa kielteisenä asiana. Ajatellaan, että sairaala eristää ihmisen läheisistään ja ennen kaikkea ihmisen luonnollisista kokemuksista niin syntymän kuin kuoleman ollessa kyseessä. Sairaalakuolemaa voi kuitenkin tarkastella myös toisesta näkökulmasta. Lääketiede on noin sadan vuoden ajan kyennyt todella parantamaan ihmisiä, eikä ainoastaan torjumaan tautteja ja toteamaan tapahtuneen kuoleman.²⁵ Ariès ja muut kriitikot muistuttavat aivan oikein, että parantamisen näkökulma nimenomaan tekee kuolemasta sairaalalaitokselle niin vastenmielisen asian. Kotihoidon mahdollisuudet ovat kuitenkin vähentyneet juuri siksi, että lääketiede on edistynyt ja alkanut vaatia ammattimaista ympäristöä.

Yhteiskunnallisen eriarvoisuuden havaitseminen ja käsittely – tai sen puute – on yksi Arièsin tutkimusotteen luonteenomaisista piirteistä. Kun hän esimerkiksi kirjoittaa hautojen ja hautajaisrituaalien eroavaisuuksista varallisuuden mukaan, esille ei nouse kysymys siitä, miten kaikkein köyhimmät asian olisivat saattaneet kokea, ja tyydyttivätkö niukat rituaalit köyhien ihmisten tarpeita. Kokivatko he tarpeensa erilaisiksi kuin ylempien säätyjen ihmiset? Sairaaloiden kehittyminen on kuitenkin kaikkialla laskenut hoidon kustannuksia ja mahdollistanut ja/tai aiheuttanut paitsi yhä useamman ihmisen kuoleman sairaalassa, myös elämän pidentymisen onnistuneen hoidon ansiosta. Jopa ”kuolevien yksinäisyyden” terävä kriitikko Norbert Elias on valmis myöntämään tämän.²⁶

Modernisaation aiheuttama kuolemasuhteen muutos ei kohdellut

yhteiskuntaluokkia tasapuolisesti. Julie-Marie Strange kuvaa, miten 1800-luvun Isossa-Britanniassa esimerkiksi uudet hygieniavaatimukset esitettiin ”ylhäältä alaspäin”: esimerkiksi vainajan säilyttäminen kotona ennen hautajaisia kiellettiin juuri hygieniasyistä. Kaupunkien ahtaissa työväenasunnoissa mahdollisesti tarttuvaan sairauteen kuoleen ruumiin säilyttäminen olikin varmasti perusteltua kieltää, mutta nämä perusteet eivät aina hahmottuneet ihmisille, joiden kokemuksen mukaan heiltä kiellettiin perinteiset hautajaisrituaalit, kuten ruumiinvalvojaiset.²⁷ Yhteisön tavat ja kulttuuri kyseenalaistuivat modernisaation edessä, mutta hygieniää itse vaatineiden ylempien luokkien sopeuttaminen tuskin on tapahtunut yhtä voimaperäisesti. Samoin erot hautapaikoissa, hautamuistomerkeissä ja kaikissa varallisuudesta riippuvissa kuolemanrituaaleissa uusinsivat yhteiskunnallista arvojärjestystä. Tähän uusintamiseen saatettiin suhtautua kuoleman yhteydessä samalla tyyneydellä tai sen puutteella kuin muissakin tilanteissa, mutta kuolemanrituaalien erojen vuoksi ei voitane puhua täysin yhtenäisestä kuolemankulttuurista minään aikakautena.

Arièsin tutkimustulokset ja alustavat arviot upposivat hedelmälliseen maaperään, jota oli tietysti muokattu jo aiemmin. Hän itse havaitsi *L'homme devant la mort*'in englanninkielisen laitoksen esipuheessa, miten tutkimusaihe oli työn kestäessä tullut yhä laajemmin kiinnostavaksi ja ajankohtaiseksi.²⁸ Arièsin teoksilla ja muilla aihepiiriin liittyvillä kirjoituksilla on ollut suuri vaikutus siihen, miten kuolemaan suhtaudutaan länsimaisessa yhteiskunnassa.²⁹ Saattohoito on tullut osin korvaamaan parantumattomasti sairaiden tehohoitoa, ja sairaaloiden jäykkiä toimintatapoja on kehitetty ihmisläheisempään suuntaan. Kuoleman historian, samoin kuin muiden tieteenalojen tutkimus on siis ollut mukana muuttamassa sen nykyisyyttä ja tulevaisuutta.

En silti sanoisi, että Geoffrey Gorerin esittämä näkemys ”kuoleman pornografiasta”, eli kuoleman kokemisesta arkielämälle vieraaksi olisi täysin vanhentunut. Kuolemasta vieraantuminen on kenties pysähtynyt, mutta suhteemme kuolemaan ei välttämättä ole tutkimusten, keskustelun ja muuttuneiden hoitokäytäntöjen myötä oleellisesti lähentynyt. Kuolema on edelleen vaativa aihe, josta puhuminen ja kirjoittaminen antavat syvällisen ja rohkean vaikutelman. Kuolema ei ole osa ihmisten elämää 2000-luvulla sen enempää kuin se oli sitä

1960–80-luvuilla, jolloin Ariès tutki aihetta ja kirjoitti siitä. Jostain asiasta puhuminen ja sen tutkiminen eivät tarkoita, että siihen suhtaudutaisiin erityisen luontevasti, kuten Michel Foucault on seksuaalisuuden historiasta osoittanut.³⁰

Brittisosialogi Tony Walter on jaotellut länsimaisen kuoleman modernisaation kolmeen vaiheeseen. ”Traditionaalisen kuoleman” aika-kausi oli vielä korkean kuolleisuuden ja perinteisten rituaalien aikaa: ”moderni kuolema” taas edellytti kuoleman siirtymistä vanhuusiän asiaksi ja pois ihmisten arkielämästä. Tätä kuoleman vaihetta Ariès ja muut kirjoittajat nousivat kritisoimaan – ja myös muuttivat sen. Uusimpana vaiheena 1990-luvulla aiheesta kirjoittanut Walter piti ”neo-modernin kuoleman” aikakautta, jolle olivat tyypillisiä kuoleman yksilöllistyminen, modernin kuoleman aikakauden asenteiden vieroksuminen ja erityisesti laaja julkinen keskustelu kuolemasta. Walterin teoksen nimi *The Revival of Death* viittaa juuri siihen, mitä 1960-luvulta lähdettiin tekemään: palauttamaan kuolemaa julkisuuteen, tuomaan se mukaan ihmisten arkeen, josta se oli kyetty lähes häivyttämään muutaman vuosikymmenen ajaksi.³¹ Tässä on onnistuttu keskustelun ja kenties tietoisuudenkin tasolla, mutta kuoleman fyysinen läsnäolo on kadonnut länsimaisten yhteiskuntien arjesta, kenties pysyvästi.

Sekä Strange että Walter tarjoavat uusia ja kuoleman historiaa syventäviä näkemyksiä. Hekin kuitenkin käsittelevät ennen kaikkea rauhanomaisista syistä johtuvaa kuolemaa. Arkista väkivaltaa perheissä ja työpaikoilla ei enää pidetty normaalina 1900-luvun mittaan, mutta vuosisata oli ennennäkemättömällä tavalla väkivaltainen kansakuntien tasolla. Kaksi maailmansotaa ja lukemattomat muut, paikallisemmat sodat tappoivat niin sotilaita kuin siviilejäkin. Vuosisadan moraalinen nollapiste saavutettiin juutalaisten kansanmurhan aikana. Toisen maailmansodan jälkeinen kylmän sodan aikakausi taas toi ydinsodan varjon maailman ylle. Näistä kuolemista ja kuoleman uhasta länsimaisen kuoleman historiikit yleensä vaikenevat kokonaan. Onkin syytä siirtyä tarkastelemaan sodan ja kuolemakäsitysten yhteyttä Arièsin valossa – ja sitä, mitä hän eri syistä jätti käsittelemättä.

Kuolema ja sota 1900-luvun Euroopassa

Sota sekä julkisia että yksityisiä tunteita koskevana asiana on ongelma useimmissa länsimaista kuolemaa koskevissa tulkinnoissa. Ei niinkään varhaisempina aikoina, jolloin sota oli 1900-lukua huomattavasti rajatumpi ilmiö ja monella tapaa erilainen kuin kansallisvaltioiden omista kansalaisista koostuvien armeijoiden kohtaamiset.³² Lähestyttäessä 1900-lukua kysymyksen sivuuttaminen vinouttaa päättelyä jo kenties paljonkin.

Brittiläinen historioitsija David Cannadine kritisoi vuonna 1981 voimakkaasti niin Arièsin, Gorerin kuin muidenkin länsimaista kuolemankulttuuria kuvanneiden näkemyksiä yksioikoisiksi. Cannadine mukaan 1800-luku ei ollut niinkään kuoleman ja suremisen, vaan niihin liittyvän liiketoiminnan kulta-aikaa. Suurelliset sururituaalit alettiin kokea liiallisina vuosisadan loppua kohden, ja ihmiset olivat helpotuneita, eivät pettyneitä niiden menettäessä merkitystään 1900-luvulle tultaessa. Cannadine korostaa, lähinnä brittiläisiin lähteisiin vedoten, että suremisen ulkoiset muodot, kuten suruasujen laajamittainen käyttö ja suuret hautajaiset eivät tuon ajan kirjoittajien mukaan suinkaan helpottaneet suremista. Lähinnä ne ahdistivat muutenkin järkyttyneitä ja usein myös taloudellisissa vaikeuksissa olevia ihmisiä.³³ Pyrkimys suuriin ja komeisiin hautajaisiin oli vanhaa perinnettä; tosin esimerkiksi ruotsalainen aateli pyrki eroon laajasta julkisesta suremisesta jo 1700-luvun lopussa.³⁴ Vielä 1800-luvulla suremisen ulkoiset muodot kuitenkin noudattelivat vainajan ja hänen sukunsa varallisuutta, mikä sai esimerkiksi työväenluokan 1900-luvun alkupuolellakin pyrkimään samaan mahdollisuuksien mukaan tai niistä huolimatta.³⁵

Kehitys kohti ”kuoleman kieltämistä” ja suremisen muotojen niukkuutta oli siis alkanut jo ennen ensimmäistä maailmansotaa. Cannadine pitää kuitenkin juuri tämän sodan aiheuttamaa järkytystä olennaisena muutoksena suhtautumisessa kuolemaan. Euroopalla oli takanaan pitkä rauhankausi, jota kaukaiset siirtomaasodat eivät järkyttäneet (olivathan ne yleensä hyvin epätasaisia eikä länsimaalaisia niissä juuri kuollut)³⁶. Aseiden kehittynyt tuhovoima ja sodankäynnin armottömyys olivat aivan muuta, kuin mitä eliittikoulujen pojat ja heidän jäljessään koko Britannia oli saatu uskomaan sodasta ja siinä kuoleamisen kunniaakkuudesta.³⁷ Saman ovat todenneet esimerkiksi Paul Fussell ja George L. Mosse omista näkökulmistaan käsin.³⁸

Rintamamiesten kokemukset ensimmäisessä maailmansodassa poikkesivat kaikesta siitä, mitä ihmiskunta oli aiemmin saanut kokea. Erityisesti ne poikkesivat siitä, mihin nuoret ihmiset olivat jo ehtineet tottua rauhanaikaisessa Euroopassa: kuolema oli alkanut siirtyä vanhuuteen, pieniä lapsiakaan ei enää juuri kuollut, moni nuorukainen ei ollut nähnyt koskaan vainajaa. Sodassa oma ja toverin kuolema, murskaantuneet ruumiit ja usein puuttuva mahdollisuus reagoida näihin mitenkään jättivät syvät arvet useimpien mieleen. Kuolemaan turruttiin, koska sille ei voitu mitään. Ei olekaan ihme, että kuolema haluttiin sodan päätyttyä usein unohtaa.³⁹

Cannadine kuvaa mm. brittiläisiä ensimmäisen maailmansodan muistamisen julkisia rituaaleja, joissa esille tuleva julkinen suru ja erityisesti sotakuoleman käsittely lähenivät jopa pakkomielleltä.⁴⁰ Toinen maailmansota sen sijaan ei enää tuonut vastaavaa voimakasta suremisen aaltoa brittiläiseen yhteiskuntaan. Tämä johtui osin kansakunnan pienemmistä menetyksistä sodassa, siviiliuhrien suhteellisen määrän suuruudesta ja siitä, että sodan koettiin olevan oikeutetumpi kuin ensimmäinen maailmansota.⁴¹

Pat Jalland on samoin havainnut, miten sodan uhrien sureminen on vaikuttanut muuhunkin kuolemankulttuuriin Isossa-Britanniassa. Kaatuneiden sotilaiden sanottiin antaneen suurimman uhrin, joten heidän suremisensakin tuli olla ensisijaista. Tästä syystä esimerkiksi espanjantaudin uhrit, joita heitäkin oli Isossa-Britanniassa noin 200 000, verrattuna puoleen miljoonaan sodassa kaatuneeseen, jäivät lähes huomiotta. Koska kaatuneiden omaisille suositeltiin surun kantamista tyyneesti ja arvokkaasti, oli ajatuksellisesti mahdotonta surra muitakaan vainajia toisin, kenties avoimemmin ja tunteellisemmin. Jallandin mukaan brittiläinen ”stiff upper lip” -kulttuuri onkin osin maailmansotien perua.⁴²

Suomalaiseen kuolemankulttuuriin on vaikuttanut toisen maailmansodan aikainen sankarivainajien suremisen normi: ”Murheell’ ei saa muistoasi viettää.” Suomalaisuuteen ajateltiin kuuluvan tunteiden peittäminen ja hiljainen, ylevä sureminen. Kyse oli, paitsi vastakuvasta hillittömänä pidettyyn viholliseen nähden, myös vaikean kansallisen tilanteen hallinnasta. Surun vapaa ilmaisu olisi voinut nostaa esiin kysymyksiä sodan oikeutuksesta ja uhrien tarkoituksellisuudesta.⁴³

David Cannadine oli varhaisia Arièsin ja muiden vastaavia näkemyksiä esittäneiden kirjoittajien kriitikkoja. Hänenkin tekstinsä on aikansa tuote: 2000-luvun ihminen on jo osin unohtanut, miten vahvana ydinsodan uhka oli läsnä 1900-luvun loppupuolen ihmisten elämässä. Cannadinen mukaan nimenomaan se vaikeutti ihmisten kuolemasuhdetta eniten: kuolema, joka uhkaa sattumanvaraisesti koska tahansa, riippumatta yksittäisen ihmisen teoista ja joka ei jätä jälkeensä surijoiden joukkoa vaan täydellisen tuhon. Tästä seurasi diskurssien puutteellisuus: "...death as analysed in the second half of the twentieth century is either general and in the future, or individual and on the present. It is rarely, if ever, both together."⁴⁴

Cannadinen kritiikki kohdistuu suoraan Arièsin moniin väitteisiin ja tutkimustuloksiin. Kuoleman ja sodan suhteeseen erityisesti Ranskan osalta tuo valoa Leonard V. Smithin, Stéphane Audoin-Rouzeau ja Annette Beckerin teos *France and the Great War 1914–1918*. Tässä teoksessa päähuomio ei ole kuolemassa, vaan kuten 2000-luvulla ilmestyneissä teoksissa usein, kuolema on yksi tarkastelun kohteista ensimmäisen maailmansodan aikaisen Ranskan ollessa tutkimuksen kehyksenä. Tätä voidaan pitää sekä Arièsin ja muiden aiemmin aihetta tutkineiden vaikutuksena, mutta myös kritiikkinä: kuolemaa ei ehkä halutakaan irrottaa omaksi aiheekseen, vaan se tulee esille todellakin "elämän keskellä".

Keskeistä Smithin, Audoin-Rouzeau ja Beckerin näkökulmalle on se, miten pitkällinen sota loi hyvin erityisiä kokemisen ja tuntemisen tapoja myös kuoleman suhteen. Ensimmäinen maailmansota ei ollut "ohi joulun mennessä" vaan kesti vuosikautia. Nämä vuodet merkitsivät, paitsi kuolemaa ja sen kohtaamista sotilaille, pelkoa ja odottamista kotona oleville omaisille ja ystäville – tavalla tai toisella melkein pä kaikille ranskalaisille.

Ensimmäisen maailmansodan muistaminen oli suuri julkinen ponnistus myös Ranskassa. Siihen sisältyi, kuten kaikissa maissa ja kaikkien sotien yhteydessä, myös kamppailua sodan merkityksestä ja tulkinnoista.⁴⁵ Kaatuneet ja heidän muistamisensa olivat osa ihmisten arkielämää pitkään; toisaalta Ranskan valtio lähetti osanottajan paikallisiin kaatuneiden muistojuhliin.⁴⁶ Muistomerkkien nimitys saattaa kertoa jotain siitä, miten eri maissa suhtauduttiin sotaan: Bri-

tanniassa pystytettiin *war memorial* siinä missä Ranskassa *monument aux morts*.⁴⁷ Tämän havaitsee myös Ariès teoksessa *Western Attitudes toward Death*: ensimmäisen maailmansodan muistopäivää pidetään kaatuneiden muistopäivänä.⁴⁸ Sota tavallaan merkitsee ranskalaisille ennen kaikkea kuolemaa.

Mainitut kaksi lähestymistapaa sodan ja kuoleman historiaan 1900-luvulla ovat tietysti näköaloiltaan huomattavasti Arièsin teoksia suppeampia. Cannadinen avointa kritiikkiä ja Smithin, Audoin-Rouzeau ja Beckerin sodanaikaisen Ranskan kuvausta ei silti voi sivuuttaa vain satunnaisina viittauksina. Kuolemalla, eikä vain kansakuntien vaan myös yksityisten ihmisten kohtaamalla kuolemalla oli 1900-luvulla monien muiden ilmenemismuotojensa lisäksi sodan kasvot. Vuonna 1914 syntynyt ja parhaassa miehuudessaan toisen maailmansodan kokenut Philippe Ariès tiesi tämän.

Ariès ja sotakuoleman historia

Arièsin ja sodan ongelmallisesta suhteesta kertoo se, miten laajasti – joskin mielestäni sekavasti – hän käsittelee aihetta Yhdysvalloissa pitämiensä kuolemaa käsittelevien luentojen pohjalta koostetussa teoksessa *Western Attitudes toward Death*, ja miten heikosti hän kehittää sitä seuranneessa, paljon laajemmassa teoksessa *L'homme devant la mort*. Kuvateoksessa *Images of Man and Death* sota mainitaan vain lyhyesti teoksen viimeisellä sivulla, eikä sotakuolemaa esittäviä kuvia ole teoksessa lainkaan.⁴⁹

Aiheen korostuminen Yhdysvalloissa pidetyissä luennoissa on saattanut johtua siitäkin, että siellä sijaitsee mm. vaikuttava Arlingtonin sotilashautausmaa, jonka Ariès mainitsee erityisenä esimerkkinä ”kansallisista tunteista”.⁵⁰ Samassa yhteydessä Ariès nostaa esille nationalismien kehityksen 1800-luvulla ja viittaa myös hautausmailla havaittavan kuolleiden kultin yhtä aikaa yksityiseen ja julkiseen luonteeseen.⁵¹ Valitettavasti nämä asiat eivät saa perusteellista jatkokehittelyä myöhemmissä teoksissa; ilmeisesti Ariès on halunnut painottaa muita tekijöitä länsimaisen kuoleman historiassa. Ajatus sodan vaikutuksesta 1900-luvun kuolemasuhteeseen on nähdäkseni ollut tulossa mukaan Arièsin teeseihin, mutta eri tekijät ovat painaneet sen sivurooliin, eikä se ole saanut perusteellista huomiota osakseen.

Sota seuraa Arièsilla sivujuonteena kuolemaa käsittelevässä pääteoksessa *L'homme devant la mort*, erityisesti 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kuolemasuhdetta kuvatessa. Suurempi rooli olisikin useimpina aikakausina ollut asiaton. Vaikka sota on keskeinen inhimillinen toiminto, ennen modernia aikaa sotien vaikutus oli tapahtumana yleensä paikallinen. Armeijat taas eivät vielä olleet 1800-luvun mittaan yleistyneitä kansalaisarmeijoita, vaan koostuivat joko pääasiassa palkkasotureista tai enemmän tai vähemmän pakolla otetuista miehistä.⁵²

Sotilaiden ruumiiden kohtelusta Ariès mainitsee Napoléon III:n sotien tilanteen 1800-luvun puolivälin jälkeen. Taistelukenttä haluttiin vielä tuolloin lähinnä puhdistaa, ja hautaamattomien ruumiiden aiheuttamat hygieniaongelmat olivat päällimmäisiä.⁵³ Kaatuneiden kohtelu ei kuitenkaan ollut monien mielestä enää vain käytännön kysymys. Ranskan vallankumous vuonna 1789 oli jo merkinnyt uudenlaisen kaatuneiden kohtelun alkua, mihin vaikutti osaltaan itse vallankumoukselle annettu suuri symbolinen merkitys. Ariès havaitsee, miten 1800-luvun kuluessa ”hautoista tuli monumentteja ja monumenteista hautoja”: sotien muistomerkeiksi tulivat ensimmäisestä maailmansodasta lähtien juuri ns. tuntemattoman sotilaan haudat eri maissa.⁵⁴

Vuosien 1870–1914 välillä Ranskassa kehittyi kaatuneiden sotilaiden kultti, ja vakiintui käsitys, että oikeutetuissa sodissa kuolleet voitiin rinnastaa marttyyriihin.⁵⁵ Käsitteellä oli Arièsin mukaan pitkät perinteet. Jo ritariaikaan, jolloin poikkeuksellista ja väkivaltaista kuolemaa kammoksuttiin, sotilaan kuolema taistelukentällä voitiin nähdä hyväksyttävänä.⁵⁶ Onkin kiinnostavaa havaita, miten Arièsin korostama eri aikatasojen samanaikaisuus tulee esille nimenomaan sotilaan kuolemassa: pyrittiinhän vielä ensimmäisen ja joskus toisenkin maailmansodan kaatuneet rinnastamaan ritareihin, jopa ristiretkeläisiin.⁵⁷

Kuoleman olosuhteet, joiden merkitys muutoin alkoi olla jo vähäinen sen kannalta, millainen osa vainajalle oli luvassa kuoleman jälkeen olivatkin sotakuoleman kohdalla erittäin merkittävät. Tätä ”sotilasteologista” ajatusleikkiä Ariès ei kuitenkaan tuo selkeästi esille. Arièsin mainitsema ajatus siitä, että kansakunta muodostuu elävistä ja kuolleista saa vaikuttavimman esityksensä juuri sankarivainajien kultissa.⁵⁸ Onhan isänmaan puolesta kaatuneiden kuolemansyy juuri samainen isänmaa ja sen puolustaminen. Tämä tekee sotilaan kuolemasta erityi-

sen ihailun ja joidenkin mielestä jopa tavoittelemisen arvoisen. Arièsin kuvaama kuolinvuode, jossa ihmisen iäisyysosa päätetään, onkin siirtynyt taistelulentälle, ja sotilaalle on varattu ikuinen elämä, jos ei teologioiden tarkoittamassa mielessä niin ainakin kansakunnan muistissa.

Nationalismi eli kansallisuusaate, ajatus siitä, että kansakunta on kaikkia ihmisiä ja heidän elämäänsä ja kuolemaansa koskeva viitekehys on olennainen osa 1800- ja 1900-lukujen yhteiskuntahistoriaa. Ehdottomasti se on myös mentaliteettien historian alaan kuuluva asia, vaikka sitä onkin usein tutkittu vain täysin tietoisten ja rationaalisten poliittisten toimijoiden tasolla.⁵⁹

Ariès ei pitänyt 1800-luvulla kehittynyttä kansallisuusaatetta ja sen seurauksia kuolemankulttuurille yhdentekevinä. Hän kuitenkin yhdistää nämä seikat vaillinaisesti 1900-luvun ”kuoleman kieltämisen kulttuuriin”, jos tiedostaa yhteyttä lopulta lainkaan. Arièsin tarkoituksena oli pikemminkin kuvata kuoleman muuttumista kuin selittää, miksi näin on tapahtunut (ks. Hakapää tässä teoksessa). Johns Hopkins -yliopistossa pidetyissä luennoissa selittäminen on kuitenkin vielä tavoitteena; lisäksi on vähemmän mielekäästä tutkia aihetta nykyhetkessä haavittujen ongelmien innoittamana, jos minkäänlaisia parannuskeinoja ei ole tarkoitus osoittaa. Miksi kansallisuusaate, kuolema ja sodat jäivät lopulta niin hajanaiselle huomiolle Arièsin kehitellessä kuoleman historiaa edelleen?

Henkilökohtainen ja yhteinen historia Arièsin kuoleman historian tulkinnoissa

Sotakuolema oli Arièsille henkilökohtainen asia. Itse hän ei ehtinyt taistella toisessa maailmansodassa, koska hänen sotilaskoulutuksensa päättyi vasta Ranskan antautumisen jälkeen. Sen sijaan hänen veljensä kuoli samassa sodassa juuri ennen sen alkuvaiheen päättymistä Ranskan osalta. Veljen kuoleman sanotaan vaikuttaneen syvästi Arièsiin ja saaneen hänet esittämään kysymyksiä kuoleman historiasta;⁶⁰ tutkimusaiheen kehittelyn kannalta olennainen oli myös hänen äitinsä kuolema, jonka hän koki järkyttävänä sen rauhallisuudesta huolimatta.⁶¹

On myös muistettava aiemmin mainittu, Arièsin poliittisesta suuntautuneisuudesta johtunut toiminta Vichyn tasavallan koululaitoksessa

toisen maailmansodan aikana. Sekään ei ollut helppo asia käsitellä myöhemmin, muun kansan juhliessa vastarintaliikettä kansallisina sankareina. Arièsin omat, ristiriitaiset kokemukset voidaankin nähdä osana ranskalaisten ja koko länsimaisen kulttuurin traumaattista suhdetta sotaan ja kuolemaan.⁶² Miten selittää ja oikeuttaa miljoonien kuolema ja kärsimys, miten oma toiminta samaan aikaan? Mitä sodilla lopulta saavutettiin? Näihin kysymyksiin vastaaminen jatkuu edelleen.

Sodat ja kansakunnat ovat olleet ennen kaikkea ”perinteisen poliittisen historian” alaa. Tämä teki niistä osaltaan pitkäksi aikaa vieroksuttavia asioita annalisteille ja tämän tyyppisen tutkimustavan omaksuneille. Arièsin ”annalistisuus” oli toki enemmän vaikutteiden ottamista ja antamista kuin suoranaista koulukuntaan kuulumista, mutta historian tutkimuksen suuria jakoja tehtäessä hän sijoittuu itsestään selvästi niiden joukkoon, joille sodat ja korkean tason politiikka eivät olleet olennaisia tutkimusaiheita. Sotia ei noihin aikoihin juurikaan tutkittu kuin näistä perinteisistä näkökulmista käsin, joten ajatus olisi ollut tuolloin vielä mahdoton.

Ariès ei sivuuttanut sotien ja kuoleman suhdetta kokonaan, vaan käsittelee sitä eri tavoin. Hän havaitsee kyllä kuolleiden kultin ja kansallisten tunteiden yhteyden ja niiden julkisen esittämisen yleistymisen ensimmäisen maailmansodan myötä. Näille haudoille ja muistomerkeille tehtävien pyhiinvaellusten merkitystä hän ei kuitenkaan analysoi enempää, lähinnä toteaa niin tapahtuneen.⁶³ Hän huomaa sotakuoleman olevan nimenomaan julkinen asia,⁶⁴ mutta ei aivan pääse siihen lopputulokseen, että se on viimeistään 1800-luvulta lähtien ollut myös koko kansakunnalle yksityinen ja henkilökohtaisten tunteiden asia.

Julkinen elämä ja valtioiden tarpeet, sekä joskus dramaattisetkin tapahtumat ovat muokanneet ihmisten elämää ja kuolemaa 1900-luvulla huomattavasti. Monet lapset ovat saaneet elää parantuneen terveydenhuollon ansiosta; monet nuoret ja aikuiset ovat saaneet kuolla valtioiden keskinäisten konfliktien takia. Näiden nopeiden kehityskulkujen ja tapahtumien rajaaminen pois kuoleman historiasta aiheuttaa tulkintaongelmia juuri 1900-luvun kuolemasuhteessa, jota Ariès pyrki teoksillaan selittämään.

Sotien historian avaaminen sosiaalishistoriallisille tutkimuskysymyksille on tapahtunut eri maissa eri aikaan. Iso-Britannia on ollut täs-

sä edelläkävijä: 1960- ja 70-luvuilla alettiin tutkia ensimmäisen maailmansodan aikaa uusista näkökulmista. Vaikuttaakin siltä, että sodasta täytyy kulua riittävän pitkä aika, jotta sen kulttuuriset ja yksityiset puolet voitaisiin ottaa tutkimuksen kohteiksi. Lastenlasten sukupolvi voi tutkia asioita neutraalimmin, mihin sodan kokeneet ja heidän lapsensa pystyvät vain harvoin.⁶⁵ Ranskassa annalistien perintö jatkui sodan ja kansakunnan kysymysten tutkimuksena, kun *Les lieux de mémoire*-teossarja ilmestyi vuosina 1984–1992.⁶⁶ Suomessa vuoden 1918 tapahtumien tutkimus kehittyi 1960-luvulla; toisen maailmansodan arjen ja kokemusten laajempi tutkimus alkoi 1980-luvun mittaan.⁶⁷

Ariès kuoleman historian tutkijana: toisin- ja samoinajatteliija

Ei tietenkään ole syytä liioitella sotien vaikutusta 1900-luvun länsimaiseen kuolemasuhteeseen. Sotien uhrimäärä oli suuri, mutta suurin osa ihmisistä sai kuitenkin elää enimmäkseen rauhan aikaa ja yleisimmät kuolemansyyt olivat erilaiset sairaudet. Näissä tapahtuneet muutokset muokkasivat kuolemankulttuuria kenties eniten: kuten vaikkapa Cannadine mainitussa artikkelissaan ja Norbert Elias teoksessaan *Kuolevien yksinäisyys* toteavat, kuolemasta on yhteiskunnan kehityksen myötä tullut vanhuusiän ilmiö ja se on nimenomaan siksi kadonnut arkielämästä – ei vain siksi, että se olisi erikseen haluttu arjesta poistaa, koska sitä ei kyetä käsittelemään.⁶⁸ Olen tässä artikkelissa halunnut kuitenkin korostaa sitä, miten sotien traumaattisuus on osaltaan vaikuttanut kuolemasuhteeseen, ja miten poikkeuksellisilla oloilla on oma roolinsa kuolemankulttuurin kehityksessä. Samoin on joskus olennais-ta ymmärtää, kuka tutkimuksen on tehnyt, ja millaisia asioita hänen on omasta kokemusmaailmastaan käsin ollut mahdollista käsitellä.

Sairaalkuolema on saanut kantaakseen osan sotakuolemankin taakkaa länsimaisen kuoleman kritiikissä. Kummallekin kuoleman elementille on yhteistä valtiojohtoisuus, suurten ihmismassojen liikuttelu yksilölle usein käsittämättömiltä vaikuttavien päämäärien vuoksi ja paikallisyhteisöjen tarpeiden sivuuttaminen kansallisen kokonaisedun nimissä. Sotien lyhyt kesto ja poikkeuksellisuus tavalliseksi ja jatkuvaksi ymmärretyn, arkisen sairaalaelämän rinnalla on tosin vaikeuttanut yhtäläisyyksien havaitsemista.

Niin sairaala- kuin sotakuolemakin olivat 1900-luvulle leimallisia ilmiöitä laajuudessaan ja yhteiskunnallisessa kattavuudessaan. Aiemmin sotilaat olivat rajatumpi ryhmä; samoin sairaalassa kuolivat lähinnä köyhät, joilla ei ollut siihen muutakaan paikkaa. Kansallisvaltiokehitys loi sekä kansalliset armeijat että yhä toimivamman julkisen terveydenhuollon ja sairaalalaitoksen, jotka kumpikin puuttuvat ihmiselämään, usein ratkaisevalla tavalla.

Philippe Ariès tuntuu olleen lähellä tämän seikan käsittelyyn ottamista Johns Hopkins -yliopistossa pitamiensä luentojen aikoihin, jotka siis muodostavat teoksen *Western Attitudes toward Death*. Luennoissa ajatus tuntuu olleen jopa mieluisa, vaikka sen kehittely on tietysti kesken, minkä hän itse toteaa koko kuolema-aiheestakin.

Jotain kuitenkin tapahtui kuolemaa käsittelevää pääteosta kirjoitettaessa, sillä nationalismi ja siihen liittyneet tunteet eivät etene käsittelytavaltaan vaan pikemminkin sumenevat. Erittäin todennäköisesti aikakauden yleinen keskusteluilmapiiri on ohjannut Arièsin pohdintoja yksityiselämän, tunteiden ja perheen pariin. Sotaa ei juuri yhdistetty länsimaisen kuoleman historiaan vielä 1970-luvulla, joskin David Cannadine kirjoitti oman kritiikkinsä jo 1981. On kuitenkin muistettava eri maiden sotahistoriaa: brittien kokemukset varsinkin toisessa maailmansodassa olivat huomattavasti ongelmattomampia kuin ranskalaisten, mikä aikaisti myös heidän historiantutkimuksensa suuntautumista kohti sodan sosiaalhistoriaa.

Arièsin tapa käsitellä kuoleman historiaa kertoo paljon siitä, miten historiantutkimus etenee, ja mitkä ovat yksittäisen tutkijan mahdollisuudet, vaikka hän olisikin alan uranuurtaja, suuri näkijä ja poikkeuksellinen lahjakkuus. Aikakauden yleinen ilmapiiri ja tieteellisen keskustelun ottamat suunnat vaikuttavat väistämättä myös siihen, millaisin painotuksin tutkija aihettaan tutkii. Tämä ei ole suinkaan ongelma eikä tutkimuksen arvoa vähentävä tekijä, vaan olennainen perustelu sille, miksi historiaa ylipäänsä tutkitaan. Se kuitenkin merkitsee myös sitä, että harva aihe tulee koskaan kokonaan ”loppuun tutkituksi”; jokainen tutkijapolvi esittää sille uusia kysymyksiä omista lähtökohdistaan.

Philippe Arièsin kuoleman historiaa käsitteleviä teoksia on kritisoitu kauan ja pitkään. Yksittäinen kriitikko on varmasti oikeassa siinä, mitä hän kulloinkin vaatii nostettavaksi kuoleman historian keskiöön.

Oleellista ei mielestäni olekaan se, sivuuttiko Ariès jonkin teeman teoksissaan tai tekikö joissain päätelmissään suoranaisia virheitä. Sen sijaan historiantutkimuksen dynaamisen luonteen huomioon ottaminen on ensiarvoisen tärkeää. Monissa muissa aiheissa tämä on luontevaa: aikanaan salassa pidettäväksi määrättyjä asioita käsittelevä tutkimus saa uusia näkökulmia arkistojen viimein auetessa; kunkin aikakauden poliittiset näkemykset ovat voineet sävyttää tutkimuksen sanavalintoja ja polarisoida näkemyksiä.

Joitakin kysymyksiä on vaikeaa tai mahdotonta käsitellä, ennen kuin tiedeyhteisö on kehittänyt niitä varten käsitteitä ja teoreettisia kehyksiä. Lahjakaskaan tutkija ei voi tehdä kaikkea yksin. Kuoleman ja lapsuuden kaltaisten aiheiden nostaminen historiantutkimuksen keskiöön on Arièsin saavutus; olisi kohtuutonta vaatia, että hän olisi keksinyt myös sodan sosiaalishistorian ja syvällisesti havainnoinut oman maailmankuvansa ja historiakäsityksensä vastaisesti yhteiskunnallisia eroja.

Sen sijaan nykylukijalta on kohtuullista vaatia, että hän tarkistaa kirjan ilmestymisvuoden ja on tietoinen siitä, miten historiantutkimus on muuttunut 35 vuodessa. Mentaliteettien historia on ollut muotia ja lakannut olemasta sitä; mikrohistoria, muistitietohistoria, sukupuoli-historia ja myös sodan sosiaalishistoria ovat olleet uusia tulokkaita, joilta on odotettu paljon. Talouden ja yhteiskunnallisen eriarvoisuuden teemat ovat tulleet osaksi historian valtavirtaa siinä määrin, että niiden esille tuojaa ei välttämättä pidetä erityisen marxilaisena.

Länsimainen kuolema on muuttunut erittäin paljon, ja osin nimenomaan siitä viime vuosikymmeninä kirjoittaneiden ja sitä kritisoineiden ansiosta. 2000-luvulla kuolema ei todellakaan ole "vaiettu" aihe, vaan siitä keskustellaan ja sitä tutkitaan runsaasti. Osittain käsittelyn pontimena on edelleen se käsitys, että aihe on uusi ja koskematon; joistain näkökulmista näin varmasti edelleen onkin. Kuolemantutkimuksen ja kuoleman historian haasteena on tuottaa uusia ja kiinnostavia teoksia, jotka valottavat myös uusinta kehitystä aiheessa. Philippe Arièsin haastaminen ei enää ole tarpeen, vaan kuoleman historian tutkiminen nykyajan – meidän oman nykyaikamme – kysymyksiä silmällä pitäen.

Viitteet

- 1 Käytän teoksista pääasiassa englanninkielisiä versioita, joskin Arièsin kuolema-aiheisen ”pääteoksen” *L’homme devant la mort*’in (Ariès 1977, 1 & 2) kohdalla myös ranskankielistä alkuteosta, johon tekstissä esiintyvät viitteet kohdistuvat.
- 2 Hutton 2004.
- 3 Hutton 2004, 39–44.
- 4 Hakapää 2004, 47–48; Hutton 2004, 117–125.
- 5 Rahikaisen (2004) mukaan. Teoksen englanninkielinen versio ei mainintaa tunne.
- 6 Ariès 1981, xiii. Teoksen ranskankielisessä laitoksessa esipuhe on niukempi, eikä sisällä esimerkiksi tätä mainintaa.
- 7 Peltonen 1992, 47–62.
- 8 Braudel 1980, 31–32.
- 9 Burke 1992, 131.
- 10 Hutton 2004, 31–32.
- 11 Ariès 1977 (1), 30.
- 12 Ariès 1977 (2), 110.
- 13 Ariès 1974, 87. Moni Arièsia lukeva päätyy helposti väittämään, että näin olisi ollut Suomessakin; suomalainen sairaalaverkosto kuitenkin rakennettiin kattavaksi vasta 1960- ja 1970-luvuilla. Harjula 2007, 85–90.
- 14 Ariès 1977 (2), 280–281, 293–298.
- 15 Ariès 1977 (2), 63.
- 16 Ariès 1974, 87.
- 17 Vuori 1979, 191–194.
- 18 Ariès 1977 (2), 63–15.
- 19 Ariès 1977 (2), 126, 141, 143.
- 20 Porter 1999, 87–88; Hakapää 2004, 47.
- 21 Teoksessa *Western Attitudes Toward Death* Ariès mainitseeekin sairaalakuoleman vähittäisen yleistymisen; *L’homme devant la mort*’issa korostuu kuitenkin sairaalakuolema 1900-luvun ilmiönä. Ks. m. Vuori 1979, 198.
- 22 Vuori 1979, 189–199.
- 23 Hutton 2004, 73; Rahikainen 2004, 41; Hakapää 2004, 47.
- 24 Hutton 2004, 72–73.
- 25 Vuori 1979, 167–170.
- 26 Elias 1993, 14–16.
- 27 Strange 2005, 58–65.
- 28 Ariès 1981, ix.
- 29 Ariès 1974, 102–103.
- 30 Foucault 1998, 19–42.
- 31 Walter 1995.
- 32 Imhof 1991, xii.

- 33 Cannadine 1981, 187–195.
- 34 Ilmakunnas 2009, 233.
- 35 Skarin Frykman 2007.
- 36 Karasjärvi & Malkki & Marjomaa 2000, 94–105.
- 37 Esim. Cannadine 1981, 195–202.
- 38 Fussell 1977; Mosse 1990.
- 39 Cannadine 1981, 193 ja 196–217.
- 40 Cannadine 1981, 231–232. Cannadine mainitsee mm. spiritismin lisääntyneen suosion ensimmäisen maailmansodan jälkeen; samaa on tutkinut Jay Winter teoksessa *Sites of Memory, Sites of Mourning. The Great War in European Cultural History* (1995), 54–77.
- 41 Cannadine 1981, 232–234.
- 42 Jalland 2010; 157–159.
- 43 Kemppainen 2006, 253–254.
- 44 Cannadine 1981, 238.
- 45 Smith & Audoin-Rouzeau & Becker 2003, 159–165.
- 46 Smith & Audoin-Rouzeau & Becker 2003, 164.
- 47 Smith & Audoin-Rouzeau & Becker 2003, 165.
- 48 Ariès 1974, 75.
- 49 Ariès 1985, 268.
- 50 Ariès 1974, 79.
- 51 Ariès 1974, 73–76.
- 52 Hakapää & Marjomaa 2000, 318–343.
- 53 Ariès 1977 (2), 257–258.
- 54 Ariès 1977 (2), 258–260. Vrt. Hakapää & Marjomaa 2000, 327.
- 55 Ariès 1977 (2), 260.
- 56 Ariès 1977 (1), 20.
- 57 ”Ristiritari” oli vielä toisen maailmansodan aikaiselle Suomelle tyypillinen ajatus sotilaan kuoleman yhteydessä. Kemppainen 2006. Tematiikasta yleisemmällä tasolla ks. esim. Smith 2003.
- 58 Ariès 1974, 74.
- 59 Bourke 2003, 121.
- 60 Hutton 2004, 34 ja 113.
- 61 Hutton 2004, 127.
- 62 Hutton (2004), 56, 69.
- 63 Ariès 1977 (2), 260. Aiheesta ks. Winter 1995.
- 64 Ariès 1977 (2), 256–257.
- 65 Bourke 2006, 21–42; Kemppainen 2007, 253.
- 66 *Les lieux de mémoire* 1984–1992.
- 67 Kemppainen 2007, 254–256.
- 68 Cannadine 1981, 196; Elias 1993.

Kirjallisuus

- Ariès, Philippe: *Western Attitudes toward Death: From the Middle Ages to the Present*. Käänt. Patricia Ranum. The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1974.
- Ariès, Philippe: *L'homme devant la mort 1. Le temps des gisants*. Éditions du Seuil, Paris 1977.
- Ariès, Philippe: *L'homme devant la mort 2. La mort ensauvagée*. Éditions du Seuil, Paris 1977.
- Ariès, Philippe: *The Hour of Our Death*. Alkuteos *L'homme devant la mort* (1977). Käänt. Helen Weaver. Penguin Books, London 1981.
- Ariès, Philippe: *Images of Man and Death*. Alkuteos *Images de l'homme devant la mort* (1983). Käänt. Janet Lloyd. Harvard University Press, Harvard 1985.
- Bourke, Joanna: Fear and Anxiety: Writing about Emotion in Modern History. *History Workshop Journal* 55 (1) 2003, 111–133.
- Bourke, Joanna: Uusi sotahistoria. Teoksessa *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodassa*. Toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Minerva Kustannus, Jyväskylä 2006.
- Braudel, Fernand: *On History*. Alkuteos *Ecrits sur l'Histoire* (1969). Käänt. Sarah Matthews. University of Chicago Press, Chicago 1980.
- Cannadine, David: War and Death, Grief and Mourning in Modern Britain. Teoksessa *Mirrors of Mortality. Studies in the Social History of Death*. Toim. Joachim Whaley. Europa Publications Limited, London 1981.
- Elias, Norbert: *Kuolevien yksinäisyys*. Alkuteos *Über die Einsamkeit der Sterbenden in unseren Tagen* (1982). Suom. Jari Nieminen ja Paula Nieminen. Gaudeamus, Helsinki 1993.
- Foucault, Michel: *Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto. Nautintojen käyttö. Huoli itsestä*. Alkuteos *Histoire de la sexualité* (1976–1984). Suom. Kaisa Sivenius. Gaudeamus, Helsinki 1998.
- Fussell, Paul: *The Great War and Modern Memory*. Oxford University Press, London, Oxford and New York 1975.
- Hakapää, Jyrki: Philippe Ariès ja kuolema. *Tieteessä tapahtuu* 22 (3) 2005, 43–49.
- Hakapää, Jyrki, Marjomaa, Risto: Kuolema taistelukentällä. Teoksessa *Ilmestyskirjan ratsastajat. Sota, nälkä, taudit ja kuolema historiassa*. Toim. R. Marjomaa, J. Nurmiainen ja H. Weiss. Vastapaino, Tampere 2000.
- Harjula, Minna: *Terveiden jäljillä. Suomalainen terveyspolitiikka 1900-luvulla*. Tampereen yliopistopaino, Tampere 2007.
- Hutton, Patrick H.: *Philippe Ariès and the Politics of French Cultural History*. University of Massachusetts Press 2004.
- Ilmakunnas, Johanna: *Kuluttaminen ja ylhäisaatelin elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa*. Tampereen yliopistopaino, Helsinki 2009. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/19451/kuluttam.pdf?sequence=1> (haettu 24.10.2013).

- Imhof, Arthur F.: *Ars moriendi*. Böhlau, Wien 1991.
- Jalland, Pat: *Death in War and Peace. A History of Loss and Grief in England, 1914–1970*. Oxford University Press, Oxford and New York 2011.
- Karasjärvi, Tero, Malkki, Janne, Risto Marjomaa: Kenttäaistelu. Teoksessa *Ilmestyskirjan ratsastajat. Sota, nälkä, taudit ja kuolema historiassa*. Toim. R. Marjomaa, J. Nurmiainen ja H. Weiss. Vastapaino, Tampere 2000.
- Kemppainen, Ilona (Pajari): *Kuolema ilmoittaa lehdessä. Suomalainen kuolema Helsingin Sanomien kuolinilmoituksissa 1890–1980*. Julkaisematon pro gradu, Helsingin yliopiston yhteiskuntahistorian laitos 1998.
- Kemppainen, Ilona (Pajari): *Isänmaan uhrin. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.
- Kemppainen, Ilona (Pajari): *Sodan kuvauksesta sodan kokemukseen. Sotia koskevan historiakeskustelun laajeneminen ja moniarvoistuminen*. Teoksessa *Sodan totuudet. Yksi suomalainen vastaa 5,7 ryssä*. Toim. Markku Jokisipilä. Ajatus Kirjat, Helsinki 2007.
- Les lieux de mémoire*. Toim. Pierre Nora. Gallimard, Paris 1984–1992.
- Mosse, George L.: *Fallen Soldiers. Reshaping the Memory of the World Wars*. Oxford University Press, Oxford and New York 1990.
- Peltonen, Matti: *Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta*. Hanki ja jää, Helsinki 1992.
- Porter, Roy: The hour of Philippe Ariès. *Mortality* 4 (1) 1999, 83–90.
- Rahikainen, Marjatta: Philippe Ariès ja lapsuuden historia. *Tieteessä tapahtuu* 22 (3) 2005, 38–42.
- Skarin Frykman, Birgitta: 'Sista ordet.' En revolution i stillhet. Arbetarbegravnin-garnas sociala språk. Teoksessa *Arbetarrörelse och arbetarkultur. Bild och självbild*. Toim. Lena Johannesson, Ulrika Kjellman ja Birgitta Skarin Frykman. Carlssons Bokförlag, Stockholm 2007.
- Smith, Leonard V., Audoin-Rouzeau, Stéphane, Becker, Annette: *France and the Great War*. Cambridge University Press 2003.
- Strange, Julie-Marie: *Death, Grief and Poverty in Britain, 1870–1914*. Cambridge University Press, Cambridge 2005.
- Vuori, Hannu: *Lääketieteen historia: sosiaalihistoriallinen näkökulma*. Gummerus, Helsinki 1979.
- Walter, Tony: *The Revival of Death*. Routledge, London 1995.
- Winter, Jay: *Sites of Memory, Sites of Mourning. The Great War in European Cultural History*. Cambridge University Press, Cambridge 1995.